

Kertész András & Rákosi Csilla
**Megjegyzések az ellentmondás-mentesség elvéhez
a fogalmi metaforák elméletében**

Abstract

One of the arguments against Lakoff & Johnson's (1980) conceptual metaphor theory is its alleged inconsistency. However, contemporary logic and philosophy of science assume that there are several kinds of inconsistency and not all inconsistencies are destructive. Accordingly, the paper raises the question of what kinds of inconsistencies emerge in conceptual metaphor theory and how to evaluate them. With the help of Kertész & Rákosi's (2012) p-model as a metatheoretical research framework, the authors analyse those properties of conceptual metaphor theory which according to its critics lead to inconsistency. As a result, they answer the question asked by distinguishing between permanent p-paraconsistency, ad hoc p-paraconsistency, strong p-inconsistency and p-consistency, which are manifested in different stages of Lakoff and Johnson's argumentation process and have to be evaluated differently.

Keywords: conceptual metaphor theory, inconsistency, paraconsistency, p-model, plausible argumentation

1 Bevezetés

Lakoff & Johnson (1980) elméletét – melynek középpontjában a fogalmi metaforák állnak – számos irányból érte kritika. Az egyik súlyos vád az elmélet *ellentmondásossága*.

Az ellentmondás-mentességet az arisztotelészi hagyományon nyugvó klasszikus kétértékű logika követeli meg. A Frege nyomdokain haladó modern formális logika szintén megtartja az ellentmondás-mentesség elvét. Az analitikus tudományelmélet standard nézete – mely Kuhn (1962) megjelenéséig uralta a tudományról való gondolkodást – a tudományos elméletalkotás legfontosabb pilléréként kezelte az ellentmondás-mentesség elvét. Az ok egyszerű és közismert. Kijelentések egy ellentmondásos párjából bármely tetszőleges kijelentés levezethető, ami logikai káoszhoz vezet:

Az ellentmondás-mentesség kívánalma [...] a legelső követelmény, amelyet *minden* elméleti rendszernek ki kell elégíteni, akár tapasztalati, akár nem. Ahhoz, hogy ennek a követelménynek a jelenlétét megmutassuk, nem elég arra a nyilvánvaló tényre hivatkozni, hogy minden önellentmondásos rendszert el kell vetni, mert 'hamis'. [...] De az ellentmondás-mentesség jelentőségét akkor látjuk be igazán, ha belegondolunk abba, hogy egy ellentmondásos rendszer semmitmondó. Azért az, mert olyan következtetéseket vezethetünk le belőle, amelyeket akarunk. Így egyetlen állítást sem lehet kiválasztani sem összeegyeztethetetlenként, sem levezethetetlenként, mert *mindegyik* levezethető. (Popper 1997: 118f.; kiemelés az eredetiben)

Azonban az utóbbi évtizedekben a tudományos elméletalkotás során fellépő ellentmondások megítélése alapvetően megváltozott. Az egyik lényeges felismerés az volt, hogy az ellentmondások nem egyfélék, hanem több típusuk lehetséges, melyek eltérő funkciókat tölthetnek be a tudományban. Ezért értékelésük sem lehet egysíkú, hanem mindenkori tulajdonságaiktól kell függenie:

A kutatók ritkán utasítanak el ígéretes megközelítéseket abból az okból, hogy nyilvánvalóan ellentmondásosak. És fordítva, az ellentmondás nem foszt meg bennünket szükségképpen a problémamegoldás sikerének reményétől. *Nem minden ellentmondás egyforma.* Egyesek súlyosak, míg mások csupán kellemetlenek [...]. (Nickles 2002: 20–21; kiemelés tőlünk)

Kialakultak a parakonzisztens logikák, amelyek képesek megakadályozni a rendszer összeomlását, noha tolerálják az ellentmondások bizonyos típusait:

[...] feladatunk annak jobb megértése, hogy az ellentmondás és az összeegyeztethetlenség vele érintkező fajtái miként szelídíthetők meg a tudományos gyakorlatban, valamint az, hogy *az ellentmondást megengedő logikák és metodológiák* formájában jobban modelláljuk az idealizált gyakorlatot. (Nickles 2002: 2; kiemelés tőlünk)

E fejleményekből kiindulva a jelen írás célja, hogy választ adjon a következő kérdésre:

(K) Milyen típusú ellentmondások találhatóak Lakoff & Johnson (1980) elméletében és az egyes típusok hogyan értékelhetők?

A tanulmány felépítése a következő lesz:

A 2. szakaszban bevezetjük Kertész & Rákosi (2012) p-modelljének néhány alapfogalmát, melyek a (K) megválaszolására alkalmas *metaelméleti* kiindulópontot körvonalazzák. A 3. szakaszban e metaelméleti modell alkalmazásával elemezzük Lakoff és Johnson elméletének azon sajátosságait, amelyeket kritikusai ellentmondásosnak tartanak. Végül a 4. szakaszban összefoglaljuk az elemzések eredményeképpen (K)-ra adható választ.

2 A p-modellről

Kertész & Rákosi (2012) a nyelvészeti elméletalkotást plauzibilis érvelési folyamatként modellel. A p-modellnek a (K) megválaszolásához szükséges terminusait az alábbiakban nagyon leegyszerűsítve mutatjuk be, részletes motiválásukhoz és pontos meghatározásukhoz l. Kertész & Rákosi (2012).

Azon kijelentések túlnyomó többsége, amelyeket a nyelvtudományi elméletek a vizsgálatuk mindenkori tárgyáról megfogalmaznak, nem bizonyosan igazak, hanem csupán bizonyos mértékig plauzibilisek. A *plauzibilis kijelentések* két összetevőből állnak: az információtartalomból és a plauzibilitási értékből.

A kijelentések plauzibilitási értéke az őket alátámasztó *források* megbízhatóságától függ. Kijelentések plauzibilitási értékének *közvetlen forrásai* a tudományos elméletalkotásban pl. az anyanyelvi beszélő nyelvi intuíciója, korpuszokra vonatkozó statisztikai adatok, publikációk (könyvek, tanulmányok, adatbázisok stb.), valódi kísérletek, gondolkísérletek, személyek autoritása és egyebek. Ha egy kijelentés plauzibilitási értéke más kijelentések megbízhatóságá-

nak mértékétől függ, közvetett forrásról beszélünk. A közvetett források tipikus példái a *következtetések*. A plauzibilis kijelentések jelölésére az alábbi konvenciót vezetjük be.

A kijelentést ']' jelek közé tesszük, és a forrásokat az alsó indexben tüntetjük fel. Tehát pl. ' $0 < |p|_F < 1$ ' olvasata: 'a p kijelentés plauzibilitási értéke az S forrás alapján nagyobb, mint 0 és kisebb, mint 1'. A p plauzibilis kijelentés plauzibilitási értéke az S forrás alapján az (1)-ben feltüntetett sztenderd esetekkel jellemezhető. Egy kijelentés plauzibilitási értékének maximuma 1; ez azt jelzi, hogy az adott forrás tökéletesen megbízható, ezért a kijelentést bizonyosan igaznak tekinthetjük e forrás alapján (vö. (1)(a)). Ha csak kisebb mértékben megbízható a forrás, akkor a belőle származó plauzibilitási érték 0 és 1 közötti számmal jellemezhető (vö. (1)(b)). Ha egy kijelentés negációját támasztja alá egy forrás, akkor az adott kijelentést implauzibilisnek nevezzük (vö. (1)(c)). Ha sem az adott kijelentést, sem a negációját nem támasztja alá az adott forrás, akkor ez a kijelentés semleges plauzibilitású e forrás alapján (vö. (1)(d)):

- (1) (a) $|p|_F = 1$, ha p bizonyosan igaz az S forrás alapján;
- (b) $0 < |p|_F < 1$, ha p plauzibilis az S forrás alapján;
- (c) $0 < |\sim p|_F < 1$, ha p implauzibilis az S forrás alapján, azaz, ha p negációja plauzibilis;
- (d) $|p|_F = 0$, ha p semleges plauzibilitású S alapján, azaz se nem plauzibilis, se nem implauzibilis e forrás alapján.

Például Lakoff & Johnson (1980: 3) egyik fontos plauzibilis kijelentése így jelölhető:

- (2) $0 < |$, „A metafora áthatja a mindennapi életet, nem csupán a nyelvet, hanem a gondolkodást és a cselekvést is.” $|_{S(LJ1980)} < 1$

Az alsó indexben $S(LJ1980)$ Lakoff & Johnson (1980) vizsgálatának eredményét jelöli (2) plauzibilitásának közvetlen forrásaként.

Azokat a következtetéseket, amelyek konklúziója plauzibilis kijelentés, *plauzibilis következtetéseknek* nevezzük. A plauzibilis következtetések három típusát különböztetjük meg. Az első típusba tartozó következtetések szerkezete megfelel az érvényes deduktív következtetések szerkezetének, de mivel premisszáik között van legalább egy, amely nem bizonyosan igaz, hanem csak bizonyos mértékig plauzibilis, a konklúziójuk sem lehet igaz, hanem csak plauzibilis kijelentés. Ebbe a típusba tartoznak többek között olyan következtetési sémák, mint a 'plauzibilis modus ponens', 'plauzibilis modus tollens' stb. A második típusba tartozó következtetések fő sajátossága, hogy szerkezetük nem felel meg az érvényes deduktív következtetések szerkezetének, mert – noha premisszáik igazak – hiányzik legalább egy olyan premisszájuk, amelyre szükség lenne a konklúzió igazságához. Ezért ezek az *enthüematikus* következtetések kiegészíthetők a látens háttérfeltevésekkel. A harmadik típus az első kettő kombinációja: a következtetések enthüematikusak és a premisszáik között van legalább egy plauzibilis kijelentés.

Azok az információk alkotják a *p-kontextust*, amelyek alapján a plauzibilis kijelentések és a plauzibilis következtetések értékelése megtörténhet. A 'p-kontextus' fogalmát meg kell különböztetni a pragmatikából ismert 'kontextus' fogalmától. A p-kontextus releváns elemei a nyelvtudományi érvelésben fontos szerepet játszó metodológiai elvek, továbbá a kijelentések plauzibilitási értékét alátámasztó, megbízhatónak tekintett források (l. a korábban felsorolt példákat), valamint a plauzibilis kijelentések (és köztük a plauzibilis kijelentésekként reprezentálható látens háttérfeltevések).

A p -kontextusban p -problémák léphetnek fel. A p -problémák két fő típusát említjük meg. Az első típusba tartozók akkor lépnek fel, ha egy adott kijelentést egy bizonyos forrás plauzibilissé tesz, egy másik forrás viszont negációjának plauzibilitását támasztja alá. Ezek a p -kontextusok információsan túldetermináltak. Az ilyen p -kontextusokban található kijelentések halmozát p -inkonzisztensnek nevezzük. A második típus p -problémáira a p -kontextus információs aluldetermináltsága jellemző, amellyel akkor találkozunk, ha egy kijelentéshez egyik forrás alapján sem rendelhető plauzibilitási érték. Előfordulhat, hogy a p -kontextus egyidejűleg alul- és túldeterminált különböző kijelentésekhez viszonyítva.

Egy p -probléma megoldásának nevezzük, ha sikerül a p -kontextus alul- vagy túldetermináltságát megszüntetni. Ugyanakkor a p -problémáknak gyakran egynél több megoldásuk lehetséges. Közülük a leginkább elfogadhatót a p -probléma feloldásának nevezzük.

A p -problémák megoldásának és feloldásának heurisztikus eszköze a plauzibilis érvelési folyamat. A plauzibilis érvelési folyamatban egy p -problematikus p -kontextust visszamenőlegesen újraértékelünk oly módon, hogy kidolgozzuk az adott p -problémák megoldásait, és összevetjük ismert alternatíváikkal. A rendelkezésünkre álló információk visszamenőleges újraértékelése ciklikus. A ciklusok folyamatosan megváltoztatják azt a perspektívát, amelyből a p -kontextusban található információt értékeljük. Mivel ebben az értelemben a p -kontextusban lévő információkat a plauzibilis érvelési folyamat későbbi fázisainak 'prizmáján' keresztül vesszük szemügyre, a visszamenőleges újraértékelés ciklusai egyúttal prizmatikusak is.

Mivel, mint a Bevezetésben említettük, a tudományelmélet és a logika újabb fejleményei rámutattak arra, hogy az ellentmondásoknak több típusa lehetséges, a p -modell számára releváns feladat az 'ellentmondás' terminus expikációja. Az alábbiakban megkülönböztetjük a 'p-inkonzisztencia' két típusát: az 'erős p-inkonzisztenciát' és a 'p-parakonzisztenciát'.

A különböző parakonzisztens logikák eltérő választ adnak arra a kérdésre, hogy milyen technikával őrizhető meg a rendszer működőképessége, azonban egyetértenek abban, hogy az ellentmondásokat nem tekintik igaznak. A parakonzisztenciát meg kell különböztetni a dialetheizmustól. A parakonzisztens logikák nem állítják, hogy vannak igaz ellentmondások, hanem csupán azt, hogy van az ellentmondásoknak olyan típusa, amelynek a fellépése esetén elkerülhető bármely tetszőleges kijelentés levezetése. Ettől eltérően a dialetheizmus úgy véli, hogy vannak igaz ellentmondások (l. pl. Priest et al. 2018).

A p -modell Rescher & Brandom (1980) parakonzisztens logikáját adaptálja. Ehhez először is bevezetjük a '(eljes) plauzibilitás' fogalmát:

(3) A q kijelentés t -plauzibilis a c p -kontextusban akkor és csak akkor, ha q pozitív plauzibilitási értékkel rendelkezik valamely c -beli forrás alapján, a negációja viszont nem plauzibilis c -ben.

(3) azt jelenti, hogy az adott p -kontextusban vannak olyan források, amelyek alapján q -hoz pozitív plauzibilitási érték rendelhető, de nincs olyan forrás, amely ugyanebben a p -kontextusban $\sim q$ -hoz rendelne pozitív plauzibilitási értéket.

A rendszer kulcsa a p -szuperpozíció művelete, melyet a p -modell a következőképpen explikál:

(4) Legyen c_1 és c_2 egy-egy p -kontextus. Ekkor a p -szuperpozíciójuk, $c_1 \otimes c_2$ olyan p -kontextus, amelyben bármely q kijelentés esetén q akkor és csak akkor plauzibilis, ha q plauzibilis vagy c_1 -ben, vagy c_2 -ben.

' \otimes ' tehát a p-szuperpozíció műveletét jelöli, és azt fejezi ki, hogy q pontosan akkor plauzibilis $c_1 \otimes c_2$ -ben, ha plauzibilis *legalább az egyik* komponens p-kontextusban.

(4) megengedi, hogy a szuperpozíció műveletével létrehozott p-kontextusban mind q , mind q negációja plauzibilis legyen, de ebből nem következik, hogy q & $\sim q$ is szükségszerűen fellépne c -ben. Ha ugyanis q t-plauzibilis a c_1 p-kontextusban, míg q negációja t-plauzibilis c_2 -ben, akkor bár q is és a negációja is plauzibilis $c_1 \otimes c_2$ -ben, azonban q & $\sim q$ nem plauzibilis $c_1 \otimes c_2$ -ben, hiszen (3) értelmében sem c_1 -ben, sem c_2 -ben nem szerepelhet q is és a negációja is. Ily módon q és $\sim q$ nem használható egyidejűleg egy következtetés premisszájaként, ezért nem vezethető le belőlük bármely tetszőleges konklúzió. A rendszer működőképes marad, miközben megtartja mindkét, egymásnak ellentmondó kijelentést.

Tehát megkapjuk a p-inkonzisztencia két altípusát. Az egyik a *p-parakonzisztencia*, mely a p-szuperpozícióval létrehozott világokban akkor lép fel, ha az imént jelzett szituáció teljesül, azaz, ha $c_1 \otimes c_2 = c$ esetén q t-plauzibilis c_1 -ben, $\sim q$ t-plauzibilis c_2 -ben, vagy fordítva. A másik: *erős p-inkonzisztenciának* nevezzük, ha q és $\sim q$ (és a hozzájuk tartozó források) nem sorolhatók két különböző komponens p-kontextusba.

A p-szuperpozíció, a p-parakonzisztencia és az erős p-inkonzisztencia is a 'forrás' és a 'plauzibilitás' fogalmára épül. Mivel a források nem teljes mértékben megbízhatóak, és új források módosíthatják a p-kontextusban egyes kijelentések plauzibilitási értékeit, a p-parakonzisztens p-kontextusok rekonstrukciója fallibilis.

Miután bevezettük a metaelméleti modell terminusait, a következő szakaszban (K) megoldásának reményében alkalmazzuk a p-modellt a fogalmi metaforák elméletének plauzibilis érvelési folyamatából kiválasztott két ciklus egyes fázisainak rekonstrukciójára. Elemzésünk nem terjed ki a teljes érvelési folyamatra, hanem csupán néhány, az ellentmondások kezelése szempontjából releváns fázist emel ki.

3 A plauzibilis érvelési folyamat néhány fázisa a fogalmi metaforák elméletében

3.1 Első ciklus

3.1.1 Összeegyeztethetetlen fogalmi metaforák

Vervaeke & Kennedy (1996) élesen bírálja Lakoff & Johnson (1980) elméletét. Véleményük szerint ellentmondásokhoz vezet az a hipotézisük, hogy a metaforikus kifejezések mögött konvencionalizálódott implicit fogalmi metaforák húzódnak meg, melyek alapvetően irányítják a gondolkodásunkat, mivel segítségükkel vagyunk képesek elvont fogalmakat értelmezni. Az első ellentmondás Vervaeke & Kennedy (1996: 278f.) szerint abból adódik, hogy ha az absztrakt fogalmak megértésének kulcsát a fogalmi metaforák jelentik, akkor egy adott absztrakt fogalmi tartományhoz ('céltartomány') kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött egyetlen fogalmi metaforának, vagy legalábbis egymással kompatibilis fogalmi metaforáknak kellene meghúzódnuk. Azonban könnyű példákat találni arra, hogy nem ez a helyzet: például a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések forrástartománya lehet a PLANTS, ROCKS, ANIMALS, NATURAL OBJECTS, MACHINES, SPIRITS stb.

Lakoff és Johnson elméletének plauzibilis érvelési folyamatában a p-kontextus az alábbi plauzibilis következtetéseket tartalmazza:¹

(5) Premisszák:

(a) $0 < |Egy\ adott\ absztrakt\ fogalmi\ tartományhoz\ kapcsolódó\ metaforikus\ kifejezések\ mögött\ egyetlen\ fogalmi\ metafora,\ vagy\ egymással\ kompatibilis\ fogalmi\ metaforák\ húzódnak\ meg. |_{S(LJ1980)} < 1$

(b) $0 < |A\ He\ is\ rooted,\ vagy\ a\ She\ is\ blooming\ metaforikus\ kifejezések\ mögött\ a\ PEOPLE\ ARE\ PLANTS\ fogalmi\ metafora\ húzódik\ meg. |_{S(LJ1980)} < 1$

Konklúzió:

(c) $0 < |A\ PEOPLE\ fogalmi\ tartományhoz\ kapcsolódó\ metaforikus\ kifejezések\ mögött\ a\ PEOPLE\ ARE\ PLANTS\ fogalmi\ metafora\ vagy\ vele\ kompatibilis\ metaforák\ húzódnak\ meg. |_{K(5)} < 1$

(6) Premisszák:

(a) $0 < |Egy\ adott\ absztrakt\ fogalmi\ tartományhoz\ kapcsolódó\ metaforikus\ kifejezések\ mögött\ egyetlen\ fogalmi\ metafora,\ vagy\ egymással\ kompatibilis\ fogalmi\ metaforák\ húzódnak\ meg. |_{S(LJ1980)} < 1$

(b) $0 < |A\ He\ is\ a\ solid\ citizen,\ a\ He\ is\ dense,\ vagy\ a\ He\ is\ so\ hard\ metaforikus\ kifejezések\ mögött\ a\ PEOPLE\ ARE\ ROCKS\ fogalmi\ metafora\ húzódik\ meg. |_{S(VK1996)} < 1$

Konklúzió:

(c) $0 < |A\ PEOPLE\ fogalmi\ tartományhoz\ kapcsolódó\ metaforikus\ kifejezések\ mögött\ a\ PEOPLE\ ARE\ ROCKS\ fogalmi\ metafora\ vagy\ vele\ kompatibilis\ metaforák\ húzódnak\ meg. |_{K(6)} < 1$

(5) és (6) azonban p-inkonzisztenciához vezet:

(7) Premisszák:

(a) $0 < |A\ PEOPLE\ fogalmi\ tartományhoz\ kapcsolódó\ metaforikus\ kifejezések\ mögött\ a\ PEOPLE\ ARE\ PLANTS\ fogalmi\ metafora\ vagy\ vele\ kompatibilis\ metaforák\ húzódnak\ meg. |_{K(5)} < 1$

(b) $0 < |A\ PEOPLE\ ARE\ PLANTS\ fogalmi\ metafora\ nem\ kompatibilis\ a\ PEOPLE\ ARE\ ROCKS\ fogalmi\ metaforával. |_{S(VK1996)} < 1$

Konklúzió:

(c) $0 < |A\ PEOPLE\ fogalmi\ tartományhoz\ kapcsolódó\ metaforikus\ kifejezések\ mögött\ NEM\ a\ PEOPLE\ ARE\ ROCKS\ fogalmi\ metafora\ vagy\ vele\ kompatibilis\ metaforák\ húzódnak\ meg. |_{K(7)} < 1 (= \sim(5)(c))$

(6)(c) és (7)(c) ellentmondanak egymásnak, ezért a p-kontextus p-inkonzisztens.

A p-modell fényében a kérdés ezek után az, hogy a fenti példák és a hozzájuk hasonló esetek Lakoff és Johnson elméletét erősen p-inkonzisztenssé vagy p-parakonzisztenssé teszik-e. Az első lehetőséget (8) példáján szemléltetjük, felhasználva a p-modell kategóriáit:

¹ Az alsó indexben *S(LJ1980)* Lakoff & Johnson (1980) könyvének Vervaeke & Kennedy-féle interpretációját, *S(VK1996)* pedig Vervaeke & Kennedy (1996) cikkét jelöli mint az adott kijelentések plauzibilitásának forrását; K(5) és K(6) az (5)-tel, illetve (6)-tal jelölt plauzibilis következtetéseket mint indirekt forrásokat jelenti.

- (8) (a) Legyen a c p -kontextus Lakoff & Johnson (1980) kiegészítve Vervaeke és Kennedy nyelvi intuíciójával mint forrással.
- (b) c -ben (5), (6) és (7) minden premisszája plauzibilis, ezért a konklúziójuk is az.
 p : $0 < |A \text{ PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött a PEOPLE ARE PLANTS fogalmi metafora vagy vele kompatibilis metaforák húzódnak meg.}|_{K(5)} < 1$ (= (5)(c))
 q : $0 < |A \text{ PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött NEM a PEOPLE ARE ROCKS fogalmi metafora vagy vele kompatibilis metaforák húzódnak meg.}|_{K(7)} < 1$ (= (7)(c) = $\sim(5)(c)$)
- (c) A p -t illetve a q -t plauzibilissé tevő következtetések premisszáinak forrásai nem különíthetők el egymástól, hanem ugyanahhoz a p -kontextushoz tartoznak.
- (d) Mivel p plauzibilis c -ben, ezért q nem t -plauzibilis c -ben és fordítva.
- (e) Következésképpen c nem p -parakonzisztens; p & q jelen van c -ben, ezért a p -kontextus erősen p -inkonzisztens.

Második lehetőségként felvethető, hogy a fogalmi metaforák elméletének p -kontextusán belül a két egymással inkompatibilis fogalmi metafora e p -kontextus két komponensében különböző feltételek közepette lép fel. Tehát e két p -kontextus-komponenst a p -szuperpozíció művelete kapcsolja össze, így p -parakonzisztenciaként való rekonstrukciójuk kínálkozik. Vervaeke és Kennedy (1996: 278f.) egy ilyen megoldást vet fel. E megoldás alapja (5) és (6) első premisszájának módosítása:

Ahelyett, hogy egyetlen implicit metafora lenne a kulcsa az ember homályos, összetett fogalmának (vagy bármely más fő fogalomnak), úgy véljük, hogy lehetséges, hogy az emberről alkotott fogalmunk magva ellenőrzi és irányítja a metaforák kiválasztását és létrehozását, így alkalmazkodva a pillanat mulékony igényeihez. Ezért meglehet az okunk arra, hogy az egyik pillanatban az egyik metaforát válasszuk, egy későbbi pillanatban egy másikat, és egy harmadikat még később, miközben úgy véljük, hogy ez a három metafora egy közös magra reflektál és nem egyszerűen független metaforák. (Vervaeke & Kennedy 1996: 279)²

Vervaeke és Kennedy (5)(a) és (6)(a) általánosságát megszüntetve a következőképpen módosítják e hipotézist:

- (9) $0 < |Egy adott absztrakt fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a beszélők mindig az adott pillanatban legrelevánsabbat választják.}|_{S(VK1996)} < 1$

Ekkor (5)-(7) helyett az alábbi plauzibilis következtetések adódnak:

- (10) Premisszák:
- (a) $0 < |Egy adott absztrakt fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a beszélők mindig az adott pillanatban legrelevánsabbat választják.}|_{S(VK1996)} < 1$ (= (9))
- (b) $0 < |Bizonyos körülmények között a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a *He is rooted*, vagy a *She is blooming* metaforákat használják.}|_{S(VK1996)} < 1$
- (c) $0 < |A *He is rooted*, vagy a *She is blooming* metaforák a PEOPLE és a PLANTS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapulnak.}|_{S(VK1996)} < 1$

² Az, hogy a szerzők nem két opciót állítanak egymással szembe, hanem példaként hármat említenek, nem változtat a rendszer potenciális ellentmondásosságán, és érvelésünk szempontjából nem releváns.

Konklúzió:

- (d) $0 < |$ Bizonyos körülmények között a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a PEOPLE és a PLANTS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat tartják a legrelevánsabbnak. $|_{K(10)} < 1$

(11) Premisszák:

- (a) $0 < |$ Egy adott absztrakt fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a beszélők mindig az adott pillanatban legrelevánsabbat választják. $|_{S(VK1996)} < 1$ (= (9))
- (b) $0 < |$ Bizonyos körülmények között a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a *He is a solid citizen*, a *He is dense*, vagy a *He is so hard* metaforákat használják. $|_{S(VK1996)} < 1$
- (c) $0 < |$ A *He is a solid citizen*, a *He is dense*, vagy a *He is so hard* metaforák a PEOPLE és a ROCKS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapulnak. $|_{S(VK1996)} < 1$

Konklúzió:

- (d) $0 < |$ Bizonyos körülmények között a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a PEOPLE és a ROCKS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat tartják a legrelevánsabbnak. $|_{K(11)} < 1$

(12) Premisszák:

- (a) $0 < |$ Bizonyos körülmények között a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a PEOPLE és a PLANTS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat tartják a legrelevánsabbnak. $|_{K(10)} < 1$ (= (10)(d))
- (b) $0 < |$ Bizonyos körülmények között a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a PEOPLE és a ROCKS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat tartják a legrelevánsabbnak. $|_{K(11)} < 1$ (= (11)(d))
- [(c) $0 < |$ Egy metafora nem alapulhat egyszerre kétféle fogalmi tartományok közötti kapcsolaton. $|_{S(VK1996)} < 1$]³

Konklúzió:

- (d) $0 < |$ Azok a körülmények, amelyek között a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a PEOPLE és a PLANTS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat tartják a legrelevánsabbnak, illetve azok a körülmények, amelyek között a PEOPLE és a ROCKS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat, diszjunktak. $|_{K(12)} < 1$

(8)(e) ellenpárjaként (13)(i)-t kapjuk:

- (13) (a) Legyen a *c* p-kontextus Lakoff & Johnson (1980) kiegészítve Vervaeke és Kennedy nyelvi intuíciójával mint forrással.
- (b) *c*-ben (10) és (11) minden premisszája plauzibilis, ezért a konklúziójuk is az.
 p : $0 < |$ Bizonyos körülmények között a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a PEOPLE és a PLANTS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat tartják a legrelevánsabbnak. $|_{K(10)} < 1$ (= (10)(d))

³ Vervaeke és Kennedy nem mondják ki explicit módon ezt a kijelentést, azonban érvelésük előfeltételezi a plauzibilitását. Ezért látens háttérpremisszaként interpretáljuk, amit szögletes zárójellel jelzünk.

- $q: 0 < |$ Bizonyos körülmények között a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a PEOPLE és a ROCKS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat tartják a legrelevánsabbnak. $|_{K(11)} < 1 (= (11)(d))$
- (c) $0 < |$ Azok a körülmények, amelyek között a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a PEOPLE és a PLANTS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat tartják a legrelevánsabbnak, illetve azok a körülmények, amelyek között a PEOPLE és a ROCKS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat, diszjunktak. $|_{K(12)} < 1 (= (12)(d))$
- (d) Legyen c' a c p-kontextus azon leszűkítése, amely azon beszédhelyzetekre vonatkozik, amikor a beszélők a PEOPLE fogalmi tartománnyal kapcsolatos metaforát használják.
- (e) Legyen c_1 a c p-kontextus azon leszűkítése, amely azon beszédhelyzetekre vonatkozik, amikor a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a PEOPLE és a PLANTS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat tartják a legrelevánsabbnak, c_2 pedig c azon leszűkítése, amely azon beszédhelyzetekre vonatkozik, amikor a beszélők a PEOPLE fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül a PEOPLE és a ROCKS fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat tartják a legrelevánsabbnak.
- (f) $c' = c_1 \otimes c_2$.
- (g) p t-plauzibilis c_1 -ben, q pedig t-plauzibilis c_2 -ben.
- (h) p & q nem plauzibilis c' -ben.
- (i) Következésképpen a c' (és így a c) p-kontextus *p-parakonzisztens*.

Azonban kérdéses, hogy ez az utóbbi értelmezés milyen mértékben óvja meg a plauzibilis érvelési folyamat heurisztikus potenciálját. Az egyik probléma abból adódik, hogy hiányoznak azok a kritériumok, amelyek alapján eldönthető lenne, hogy pontosan mely tényezők határozzák meg a metaforák kiválasztását egy-egy beszédhelyzetben (azaz: mit jelent pontosan a „bizonyos körülmények között”?). A másik problémát Vervaeke és Kennedy is megemlíti: nem világos, hogy milyen kritériumok alkalmasak az egyes absztrakt fogalmi tartományokhoz kapcsolódó metaforák csoportosítására, és a kritériumok alapján hogyan állítható fel azoknak a fogalmi tartományoknak a rendszere, amelyeket a céltartománnyal kapcsolatba hoznak a metaforák. Ezért, még ha el is fogadnánk (13)-at Lakoff és Johnson (1980) plauzibilis érvelési folyamatának értelmezéseként, a c p-kontextus két komponense, vagyis c_1 és c_2 szétválasztása önkényes, *ad hoc* jellegű lenne. Az ilyen típusú szétválasztása azon feltételeknek, amelyek alapján a két, egymásnak ellentmondó kijelentés külön-külön plauzibilis, elkerülheti ugyan a p-inkonzisztencia lokális fennállását, de nem lehet a p-inkonzisztencia feloldásának szisztematikus, globális, permanens, az érvelési folyamat későbbi stádiumait heurisztikusan megtermékenyítő módja.

Vervaeke & Kennedy (1996: 279) további lehetőségként felveti Lakoff & Turner (1989: 52f.) javaslatát. Ez szintén p-parakonzisztens megoldást eredményez, azonban (9) helyett (14)-et feltételezi:

- (14) $0 < |$ Egy adott absztrakt fogalmi tartományhoz kapcsolódó fogalmi metaforák a fogalmi tartomány más-más aspektusának megértéséhez biztosítanak struktúrát. $|_{S(VK1996)} < 1$

Azonban ez a megoldás is *ad hoc* p-parakonzisztenciaként értékelhető. Egyrészt a csoportosíthatóság problémája itt is felmerül (l. a következő szakaszt), másrészt Vervaeke & Kennedy (1996: 279) szerint feldolgozási nehézségek gyanúja is felmerül e hipotézis kapcsán.

3.1.2 Az általánosság szintjei

Az alternatív fogalmi metaforák miatt fellépő ellentmondások egy harmadik lehetséges kezelésmódja szorosan kapcsolódik ahhoz a kérdéshez, hogy az általánosság mely szintjén lokalizálhatók a fogalmi metaforák. Például feltehetjük, hogy az ARGUMENT IS WAR fogalmi metaforát a nála általánosabb ARGUMENTS ARE SPACE metaforából vezethetjük le. Ezt a feltevést olyan metaforikus kifejezések motiválhatják, mint *he sidelined my premise* vagy *he undermined my whole position*. Kiindulópontul egy (6)-hoz és (7)-hez hasonló ellentmondás szolgál:

(15) Premisszák:

- (a) $0 < | \text{Egy adott absztrakt fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött egyetlen fogalmi metafora, vagy egymással kompatibilis fogalmi metaforák húzódnak meg.} |_{S(LJ1980)} < 1$
- (b) $0 < | \text{A } \textit{Your claims are indefensible}$, vagy a *He attacked every weak point in my argument* metaforikus kifejezések mögött az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora húzódik meg.} |_{S(LJ1980)} < 1

Konklúzió:

- (c) $0 < | \text{Az ARGUMENT fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora vagy vele kompatibilis metaforák húzódnak meg.} |_{K(15)} < 1$

(16) Premisszák:

- (a) $0 < | \text{Egy adott absztrakt fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött egyetlen fogalmi metafora, vagy egymással kompatibilis fogalmi metaforák húzódnak meg.} |_{S(LJ1980)} < 1$
- (b) $0 < | \text{A } \textit{He bypassed my argument}$, a *He vaulted over my conclusion*, vagy a *sidelined my premise* metaforikus kifejezések mögött NEM az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora húzódik meg.} |_{S(VK1996)} < 1

Konklúzió:

- (c) $0 < | \text{Az ARGUMENT fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött NEM az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora vagy vele kompatibilis metaforák húzódnak meg.} |_{K(16)} < 1 (= \sim(15)(c))$

E konfliktus feloldásának kulcsa a következő következtetés:

(17) Premisszák:

- (a) $0 < | \text{A } \textit{He bypassed my argument}$, a *He vaulted over my conclusion*, vagy a *sidelined my premise* metaforikus kifejezések mögött az ARGUMENTS ARE SPACE vagy vele kompatibilis fogalmi metafora húzódik meg.} |_{S(VK1996)} < 1
- (b) $0 < | \text{Az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora az ARGUMENTS ARE SPACE fogalmi metafora speciális esete, ezért a két metafora kompatibilis egymással.} |_{S(VK1996)} < 1$

Konklúzió:

- (c) $0 < |A \text{ Your claims are indefensible, vagy a He attacked every weak point in my argument metaforikus kifejezések mögött az ARGUMENTS ARE SPACE vagy vele kompatibilis fogalmi metafora húzódik meg.}|_{K(17)} < 1$

Vervaeke & Kennedy (1996) számos további példán mutatja be e stratégia működését, melynek lényege az, hogy az ugyanarra a céltartományra vonatkozó fogalmi metaforákat egy általánosabb fogalmi metafora speciális eseteiként értelmezzük. Ez történhet úgy, hogy az egyik fogalmi metafora speciális eseteként tudjuk értelmezni a másikat, vagy úgy is, hogy egy harmadik, általánosabb metaforát találunk, melynek alesete mindkét szóban forgó fogalmi metafora. Az előbbi esetet példázza (18). Alapötlete az, hogy az ARGUMENT fogalmi tartományt az ARGUMENT IS SPACE fogalmi metafora segítségével értelmezzük, melynek egyik alesete az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora. Ennek értelmében két diszjunkt csoportra oszthatók az ARGUMENT fogalmi tartományjal kapcsolatos metaforikus kifejezések. Az ARGUMENT IS WAR fogalmi metaforán alapulók és a nem az ARGUMENT IS WAR fogalmi metaforán, hanem az ARGUMENT IS SPACE valamely más alesetén alapulók:

- (18) (a) Legyen a c p -kontextus Lakoff & Johnson (1980) kiegészítve Vervaeke és Kennedy nyelvi intuíciójával mint forrással.
- (b) c -ben (15) és (16) minden premisszája plauzibilis, ezért a konklúziójuk is az.
 $p: 0 < |Az ARGUMENT fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora vagy vele kompatibilis metaforák húzódnak meg.}|_{K(15)} < 1$
 $q: 0 < |Az ARGUMENT fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött NEM az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora vagy vele kompatibilis metaforák húzódnak meg.}|_{K(16)} < 1 (= \sim p)$
- (c) Azoknak a metaforikus kifejezéseknek a halmaza, amelyek mögött az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora áll, illetve azoknak a metaforikus kifejezéseknek a halmaza, amelyek mögött nem ez a fogalmi metafora áll, diszjunktak.
- (d) Éppen ezért nem létezik olyan metaforikus kifejezés, amelyre p és q egyszerre lenne plauzibilis.
- (e) Legyen c_1 a p -kontextus azon leszűkítése, amely azokra a helyzetekre vonatkozik, amikor a beszélők az ARGUMENT és a WAR fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat használják, c_2 pedig c azon leszűkítése, amikor a beszélők az ARGUMENT fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforák közül NEM az ARGUMENT és a WAR fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat használják.
- (f) Legyen c' a p -kontextus azon leszűkítése, amely azokra a helyzetekre vonatkozik, amikor a beszélők az ARGUMENT és a SPACE fogalmi tartományok közötti kapcsolaton alapuló metaforákat használják.
- (g) Mivel az ARGUMENT IS WAR az ARGUMENT IS SPACE speciális esete, ezért $c' = c_1 \otimes c_2$.
- (h) p t -plauzibilis c_1 -ben, q pedig t -plauzibilis c_2 -ben.

- (i) p & q nem plauzibilis c' -ben.
- (j) Következésképpen a c' (és így a c) p -kontextus p -parakonzisztens.

E megoldás azonban nem zárja ki a túláltalánosítást, mivel találhatunk olyan metaforikus kifejezéseket, amelyek az általánosabb fogalmi metaforával sem írhatók le. Ilyen típusú példák alapján Verwaeke & Kennedy (1996: 276–277) arra a feltevésre jut, hogy nincs az általánoságnak egyetlen helyes szintje, hanem e szintek száma potenciálisan végtelen. Ez pedig végtelen regresszushoz vezet (noha Verwaeke és Kennedy e fogalmat nem említik).

3.1.3 Lakoff & Johnson (1980) fő tételének tagadása

Verwaeke és Kennedy elutasítja Lakoff és Johnson elméletének központi tételét is, mivel szerintük ellentmondáshoz vezet. Vessük össze (19)(e)-t (20)-szal:

(19) Premisszák:

- (a) $0 < |A$ *we assaulted their castle, we charged the castle, we stormed the castle* kifejezésekben az *assault*, a *charge* és a *storm* az *attack* szinonimái. $|_{S(VK1996)} < 1$
- (b) $0 < |A$ az absztrakt fogalmi tartományokhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött fogalmi metaforák, azaz a forrástartományból a céltartományba történő egyirányú leképezések húzódnak meg. $|_{S(LJ1980)} < 1$
- (c) $0 < |A$ *He attacked my argument* metaforikus kifejezés mögött az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora húzódik meg. $|_{S(LJ1980)} < 1$
- [(d) $0 < |Ha$ a *we assaulted their castle, we charged the castle, we stormed the castle* kifejezésekben az *assault*, a *charge* és a *storm* az *attack* szinonimái, és az absztrakt fogalmi tartományokhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések mögött fogalmi metaforák, azaz a forrástartományból a céltartományba történő egyirányú leképezések húzódnak meg, továbbá a *He attacked my argument* metaforikus kifejezés mögött az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora húzódik meg, akkor a *he assaulted my argument, he charged my argument, he stormed my argument* kifejezések a *He attacked my argument* kifejezés szinonimái. $|_{S(VK1996)} < 1$]

Konklúzió:

- (e) $0 < |A$ *he assaulted my argument, he charged my argument, he stormed my argument* kifejezések a *he attacked my argument* kifejezés szinonimái. $|_{K(19)} < 1$
- (20) $0 < |A$ *he assaulted my argument, he charged my argument, he stormed my argument,* kifejezések NEM a *he attacked my argument* kifejezés szinonimái. $|_{S(VK1996)} < 1$

Mivel (19) premisszái (b) és – a (b) konkrét eseteként értelmezhető – (c) kivételével nagyon magas plauzibilitási értékkel rendelkeznek, ezért Verwaeke és Kennedy szerint e két premissza a leggyengébb láncszem, ezért fel kell adnunk őket:

Ha egy kifejezés (pl. *attack*) kifejezések egy másik halmazával (pl. *assault*) szinonim, és ha e kifejezés (*attack*) kifejezések egy további halmazával (pl. *criticise*) szintén szinonim, és ha a két halmaz egymásnak mégsem szinonimái (pl. az *assault* nem szinonimája a *criticise*-nak), akkor az *attack* kifejezésnek két egymástól független jelentése van. [...] Továbbá, ha ki tudjuk mutatni, hogy a két jelentés kiegészíti egymást, azaz, az *assault* szerinti jelentés csak a katonai tartományban használatos, a *criticise* szerinti jelentés pedig csak az érvelés tartományában, akkor evidenciát szolgáltatunk azon nézet mellett, hogy az olyan kifejezé-

sek, mint az *attack* a katonai jelentésüktől teljes mértékben függetlenül használhatók – azaz az *ARGUMENT IS WAR* implicit metafora nélkül használhatók. (Vervaeke & Kennedy 1996: 280)⁴

A fenti idézetben egy alternatív javaslatot is felvetnek, mely egy *p*-parakonzisztens megoldásra épül:

- (21) (a) Legyen a *c* *p*-kontextus Lakoff & Johnson (1980) kiegészítve Vervaeke és Kennedy nyelvi intuíciójával mint forrással.
- (b) *c*-ben *p* és *q* is plauzibilis.
 $p: 0 < | \text{Az } attack \text{ kifejezés szinonim az } assault, a \text{ charge, vagy a } storm \text{ kifejezésekkel.} |_{S(VK1996)} < 1$
 $q: 0 < | \text{Az } attack \text{ kifejezés szinonim a } criticize, a \text{ refute, vagy a } try \text{ to disprove kifejezésekkel.} |_{S(VK1996)} < 1$
- (c) $0 < | \text{Az } assault, a \text{ charge, vagy a } storm \text{ kifejezések NEM szinonimák a } criticize, a \text{ refute, vagy a } try \text{ to disprove kifejezésekkel.} |_{S(VK1996)} < 1$
- (d) Legyen c_1 a *p*-kontextus leszűkítése azokra az esetekre, amelyekben az *attack* kifejezés a *WAR* fogalmi tartományra vonatkozik, c_2 pedig *c* leszűkítése azokra az esetekre, amelyekben az *attack* kifejezés az *ARGUMENT* fogalmi tartományra vonatkozik.
- (e) c' legyen *c* azon leszűkítése, amikor a beszélők az *attack* kifejezést használják.
- (f) $c' = c_1 \otimes c_2$.
- (g) p & $\sim q$ *t*-plauzibilis c_1 -ben, $\sim p$ & q pedig *t*-plauzibilis c_2 -ben.
- (h) p & q nem plauzibilis c' -ben.
- (i) Következésképpen a c' (és így a *c*) *p*-kontextus *p*-parakonzisztens.

A Vervaeke és Kennedy által felvetett javaslat – mely megtartja mind (19)(e)-t, mind (20)-at a (21)-ben rekonstruált parakonzisztens viszonyt feltételezve közöttük – elkerül néhány, a fogalmi metaforák elméletével szemben említhető érvet. Például azt, hogy létezhetnek egymással inkompatibilis metaforák egyazon absztrakt fogalmi tartománnyal kapcsolatban, vagy azt, hogy nem-metaforikus kifejezések lehetnek jelen a metaforikusak mellett. Ugyanakkor Vervaeke és Kennedy elszakítja egymástól a kifejezések szó szerinti és a metaforikus jelentéseit, mivel csupán a metaforák létrejöttében tulajdonít szerepet a forrás- és a céltartomány közötti kapcsolatnak. Így viszont nem világos, hogyan magyarázható a metaforák (parciális) produktivitása, vagyis az a jelenség, hogy új metaforákat vagyunk képesek létrehozni a már meglévő metaforák mintájára, ugyanazon fogalmi tartományok közötti kapcsolatra építve.

3.2 Második ciklus

3.2.1 A metaforák tapasztalati bázisa

Ritchie (2003) közvetlen folytatása Vervaeke & Kennedy (1996) plauzibilis érvelési folyamatának. Tanulságos példája annak, ahogy a plauzibilis érvelési folyamatban az ismeretek ciklikus és prizmatikus visszamenőleges újraértékelése működik.

Ritchie (2003: 130) bírálja Vervaeke és Kennedy álláspontját, miközben Lakoff és Johnson érvelését is ellentmondásosnak tartja:

⁴ A szerzők az 'implicit metafora' terminust a 'fogalmi metafora' szinonimájaként használják.

Vervaeke és Kennedy nem vette észre Lakoff és Johnson érvelésének azt a kulcsfontosságú pontját, hogy az elvont fogalmak metaforái végső soron a közvetlen fizikai tapasztalatban gyökereznek – de Lakoff és Johnson értelmezése is ellentmond ennek az alapvető elvnek.

Tehát induljunk ki Lakoff és Johnson említett plauzibilis kijelentéséből:

(22) $0 < |A \text{ fogalmi metaforák a közvetlen fizikai tapasztalatban gyökereznek.}|_{S(LJ1980)} < 1$

Ritchie szerint Lakoff & Johnson (1980) a következő értelemben használja (22)-t:

(23) $0 < |A \text{ fogalmi metaforák a forrástartománnyal kapcsolatos közvetlen fizikai tapasztalatban gyökereznek.}|_{S(LJ1980)} < 1$

(23) azonban ellentmondáshoz vezet, hiszen (24) konklúziója és (25) összeegyeztethetetlenek:

(24) Premisszák:

(a) $0 < |Az \text{ ARGUMENT fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések egy része mögött az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora húzódik meg.}|_{S(LJ1980)} < 1$

(b) $0 < |A \text{ fogalmi metaforák a forrástartománnyal kapcsolatos közvetlen fizikai tapasztalatban gyökereznek.}|_{S(LJ1980)} < 1$

Konklúzió:

(c) $0 < |Az \text{ ARGUMENT fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések egy része a WAR fogalmi tartománnyal kapcsolatos közvetlen fizikai tapasztalatokon alapul.}|_{I(24)} < 1$

(25) $0 < |A \text{ mai beszélők többsége nem rendelkezik a WAR fogalmi tartománnyal kapcsolatos közvetlen fizikai tapasztalatokkal.}|_{S(R2003)} < 1$

Ritchie először is arra mutat rá, hogy azok a metaforikus kifejezések, amelyek alapján Lakoff és Johnson amellet érvel, hogy az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora nyelvi megnyilvánulásai kompatibilisek olyan potenciális fogalmi metaforákkal is, mint ARGUMENT IS CHESS vagy ARGUMENT IS BOXING. Továbbá arra a következtetésre jut, hogy az érvelés megértéséhez nincs szükség a háborúval kapcsolatos közvetlen tapasztalatra, mivel vannak olyan egyéb események, amelyek pótolják annak hiányát (Ritchie 2003: 143). Például már a kisgyermek is bekapcsolódhat olyan vitákba, amelyekben verbális erőszak vagy szélső esetben akár fizikai erőszak is tapasztalható, és részt vehetnek versenyeken, csakúgy, mint versenyszellemet igénylő játékokban. Noha nincs közvetlen tapasztalatuk a háborúról, kifejtett mintáik vannak a fizikai és verbális küzdelemről, versenyekről, játékokról. Ezért Ritchie úgy véli, hogy sokkal inkább konzisztens Lakoff és Johnson elméletével, ha a metaforát ilyen típusú tapasztalatok alapján értelmezzük. Ritchie érvelése (23) revízióján alapul, melynek lényege az, hogy (22)-t a fogalmi tartományok egy durvább kategorizálására alapozzuk, ahhoz hasonlóan, ahogyan azt (23)-ban tettük. Ez azt jelenti, hogy a közvetlen fizikai tapasztalatokat *nem egyes* forrástartományokra vonatkoztatjuk, hanem hasonló tapasztalatokon alapuló fogalmi tartományok *csoportjaira*:

(26) $0 < |A$ fogalmi metaforák olyan közvetlen fizikai tapasztalatokban gyökereznek, amelyek a forrástartományhoz és a forrástartományhoz hasonló fogalmi tartományok csoportjaihoz kapcsolódnak. $|_{S(R2003)} < 1$

(26) alkalmazásával elkerülhető a (24)(c) és a (25) közötti konfliktus:

(27) Premisszák:

- (a) $0 < |Az$ ARGUMENT fogalmi tartományhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések egy része mögött az ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora húzódik meg. $|_{S(LJ1980)} < 1$
- (b) $0 < |A$ fogalmi metaforák olyan közvetlen fizikai tapasztalatokban gyökereznek, amelyek a forrástartományhoz és a forrástartományhoz hasonló fogalmi tartományok csoportjaihoz kapcsolódnak. $|_{S(R2003)} < 1$
- (c) $0 < |A$ WAR fogalmának értelmezése – például az ARGUMENT, a CHESS vagy a BOXING fogalmához hasonlóan – olyan közvetlen fizikai tapasztalatokon alapul, amelyeket a versengésre épülő játékokban és személyközi konfliktusokban kora gyermekkorunktól kezdve szerzünk. $|_{S(LJ1980)} < 1$

Konklúzió:

- (d) $0 < |Az$ ARGUMENT IS WAR fogalmi metafora olyan közvetlen fizikai tapasztalatokon alapul, amelyeket a versengésre épülő játékokban és személyközi konfliktusokban kora gyermekkorunktól kezdve szerzünk. $|_{I(27)} < 1$

Tehát a p-kontextus immár nem p-inkonzisztens, hanem *p-konzisztens*, mivel (25) és (27)(d) között nem lép fel sem p-parakonzisztencia, sem erős p-inkonzisztencia.

3.2.2 Fogalmi metaforák vs. kategorizáció

(26) alkalmazása lehetővé teszi a metaforák tapasztalati bázisával kapcsolatos ellentmondások feloldását, azonban újabb ellentmondást generál:

Mindazonáltal, hasznos dolog némely metaforacsatlódokat fölrendelt kategóriák segítségével megragadni. Lakoff & Johnson (1980) elismerik, hogy gyakran nehéz megkülönböztetni a metaforákat a szubkategorizációtól, mivel nem mindig világos, hogy két cselekvésforma azonos vagy különböző fajta tartozik-e. Példaként az 'an argument is fight'-et említik. Ha a 'fight'-re általánosságban gondolunk, a vita olyan küzdelem, amelyben nincsenek ütések, a háború pedig olyan küzdelem, amely sokkal több mindent foglal magában, mint az ütések. [...] Hasznos lehet szituációk egy nagyon általános kategóriájára gondolni, amelyekben két félnek ellentétes elképzelései, hitei, intenciói stb. vannak, amelyek olykor erőszakos konfliktushoz vezetnek, olykor pedig nem. Ezt az általános kategóriát nevezhetjük 'Minden absztrakt módon hasonló küzdő tevékenység' (Eubanks 2000), vagy, egyszerűbben a szociális küzdelmek kategóriájának. (Ritchie 2003: 136)

Az idézet a metaforák leírásának két lehetséges módját állítja szembe egymással, melyek a metaforafeldolgozás két különböző modelljét feltételezik. Lakoff és Johnson elmélete (28)-ra épül:

(28) A metaforikus kifejezések létrehozása és értelmezése fogalmi metaforák, azaz fogalmi tartományok közötti egyirányú *hozzárendelések* segítségével történik.

Glucksberg kategorizáció hozzárendelési elmélete (Keysar & Glucksberg 1992, Glucksberg & Keysar 1993; lásd Ritchie 2003: 141) ezzel szemben egy rivális hipotézist, (29)-et tételez:

- (29) A metaforikus kifejezések létrehozása és értelmezése a *kategorizáció* műveletével történik: a metafora egy fölöttes kategóriát hoz létre, amelybe a vehikulum és a topik is beletartozik.

Ritchie (2003: 141) a (28) és (29) közötti p-inkonzisztencia feloldására egy p-parakonzisztens megoldást javasol. A javaslat lényege az, hogy mindkét rivális modellből vesz át elemeket, azonban nem fogalmi tartományok, illetve fogalmak közötti relációként értelmezi a metaforákat, hanem kognitív reakciók (érzelmekek, társadalmi kapcsolatok, kulturális és fizikai várakozások stb.) halmazai és prototipikus szituációk közötti viszonyként:

- (30) (a) Legyen a c p-kontextus Ritchie (2003).
 (b) c -ben (28) és (29) az alábbi módosított formában kap plauzibilitási értéket.
 $p: 0 < |A \text{ metaforák olyan leképezések, amelyek kognitív reakciók (érzelmekek, társadalmi kapcsolatok, kulturális és fizikai várakozások stb.) halmazai és prototipikus szituációk között hoznak létre kapcsolatot.}|_{S(R2003)} < 1$
 $q: 0 < |A \text{ metaforák fölöttes kategóriát hoznak létre, amelybe a vehikulum és a topik is beletartozik.}|_{S(R2003)} < 1$
 (c) Legyen c_1 a p-kontextus leszűkítése a metaforák létrehozásának és interpretációjának kognitív folyamataira, c_2 pedig c leszűkítése a metaforák elméleti reprezentációjára.
 (d) $c = c_1 \otimes c_2$.
 (e) A metaforikus kifejezések *értelmezése és létrehozása* Ritchie (2003) szerint kognitív reakciók (érzelmekek, társadalmi kapcsolatok, kulturális és fizikai várakozások stb.) halmazai és prototipikus szituációk között létrehozott leképezések segítségével történik. E folyamatban nincs szerepe a kategorizációnak.
 (f) A metaforikus kifejezésekhez (vehikulumok vagy vehikulum-topik párokhoz) asszociált kognitív reakciók (érzelmekek, társadalmi kapcsolatok, kulturális és fizikai várakozások stb.) összekapcsolódnak *a memóriánkban*, és kategóriákat hoznak létre.
 (g) Ezért p & $\sim q$ t-plauzibilis c_1 -ben, $\sim p$ & q pedig t-plauzibilis c_2 -ben.
 (h) p & q nem plauzibilis c -ben.
 (i) Következésképpen a c p-kontextus *p-parakonzisztens*.

Ez a megoldás az 1. ciklus javaslataival szemben jól motiváltnak és tartósan tolerálhatónak tűnik, azonban teoretikus és empirikus következményeinek vizsgálata felszínre hozhat újabb ellentmondásokat.

4 Következtetések

A bemutatott érvelési folyamat első ciklusaként Vervaeke és Kennedy plauzibilis érvelési folyamatának egyes fázisait rekonstruáltuk. A rekonstrukció egyebek mellett azt mutatta be, hogy Lakoff és Johnson elméletének Vervaeke & Kennedy (1996) új információival visszamenőle-

gesen újraértékelt p-kontextusa p-parakonzisztens megoldásokat eredményez, amelyek azonban maguk is problematikusak, így nem tekinthetők a felvetett p-inkonzisztenciák *feloldásának*, azaz a rendelkezésünkre álló információk alapján egyértelműen a legjobb megoldásnak. A második ciklusban az érvelési folyamat további két fázisát vizsgáltuk. Legfontosabb eredményünk annak kimutatása volt, hogy az a mód, ahogy Ritchie (2003) új információk bevonása révén visszamenőlegesen újraértékeli Lakoff & Johnson (1980) plauzibilis érvelési folyamatát, egy p-inkonzisztens p-kontextust p-parakonzisztensként értékeli újra, összebékítve Glucksberg elméletének és Lakoff és Johnson elméletének a legfontosabb téziseit.

Egyfelől az érvelési folyamatban felhasznált információk bizonytalansága az egyik oka annak, hogy a nyelvészeti elméletalkotás során ellentmondások lépnek fel. Az érvelési folyamat egy p-problematikus p-kontextusból indul ki és plauzibilis következtetéseket alkalmaz a fellépő p-problémák provizórikus megoldásához. Noha a plauzibilis következtetések hozzájárulnak a p-problémák részleges és ideiglenes megoldásához vagy feloldásához, premisszáik és ennek következtében konklúzióik bizonytalansága, valamint új információk belépése következtében újabb ellentmondások fellépéséhez vezethetnek. Az, hogy a plauzibilis következtetések újabb ellentmondások fellépését segíthetik elő, elsősorban három tényezővel függ össze: esetleges enthümematikus szerkezetükkel; azzal, hogy premisszáik között van legalább egy, amely nem bizonyosan igaz, hanem mindössze plauzibilis; valamint azzal, hogy a szóban forgó p-probléma megoldását prizmatikusan, különböző perspektívákból közelítheti meg a plauzibilis érvelési folyamata.

Másfelől a plauzibilis érvelési folyamata a p-inkonzisztencia feloldásának négy módját teszi lehetővé. A p-modell mind a négy feloldási mód esetében a p-inkonzisztenciát nem két izolált kijelentés közötti viszonyként tekinti, hanem a két, egymásnak ellentmondó kijelentés összevetésére a p-kontextus függvényében kerül sor. A kiinduló információk és a plauzibilis következtetések bizonytalanságából származó ellentmondások feloldása a p-kontextus prizmatikus, ciklikus és visszamenőlegesen újraértékelésének folyamatában történik.

A legegyszerűbb és leggyakrabban alkalmazott módja az ellentmondás feloldásának az, ha sikerül az egyik kijelentéshez szignifikánsan magasabb plauzibilitási értéket rendelni, mint a másikhoz. Ekkor kettejük összevetése motiválhatja a közöttük való döntést, azaz a szignifikánsan alacsonyabb plauzibilitási értékű kijelentés *elvetését*. Nem szabad ugyanakkor elfeledkezni arról, hogy az ilyen típusú döntések elkerülhetetlenül *információvesztéssel* járnak, melynek mértékét figyelembe kell venni az alternatív megoldási javaslatok mérlegelésekor.

Másodszor, amennyiben a két, egymásnak ellentmondó kijelentés különböző feltételek alapján kapja meg plauzibilitási értékét, különböző p-kontextusokhoz tartozik, melyek kiegészítik egymást és ily módon együttesen teljesebb információkat nyújtanak, mint ha valamelyikükről lemondanánk, akkor mindkettőt a plauzibilis érvelési folyamat permanens és integráns elemének kell tekinteni. Egyikük feladása olyan információvesztéssel járna, amelyet nem vállalhatunk. Ugyanakkor – a logikai káosz elkerülése érdekében – a két kijelentés nem használható egyidejűleg következtetések premisszájaként, a két eltérő p-kontextus szerinti feltételeik folyamatos elkülönítéséről nem lehet lemondani. Ez az eljárás a p-inkonzisztencia *jól motivált, permanens p-parakonzisztens feloldása*. Hosszú távon működőképes, heurisztikusan – azaz problémamegoldó képességét tekintve – termékeny eljárás.

Harmadszor, előfordulhat, hogy a rendelkezésünkre álló információk alapján nem tudunk dönteni a két, egymásnak ellentmondó kijelentés között, ugyanakkor nem motiválható két különböző p-kontextushoz való hozzárendelésük sem. Ekkor az ellentmondást időlegesen tolerálhatjuk a két kijelentés *ad hoc* elkülönítése révén. Ez azt jelenti, hogy egyiküket aktívan hasz-

náljuk, mindenekelőtt plauzibilis következtetések premisszájaként, a másikat viszont nem, miközben továbbra is a p-kontextus eleme marad. Ez az *időleges p-parakonzisztencia* esete. Az időleges p-parakonzisztencia megőrizheti a rendszer ellentmondás-mentességét abban az értelemben, hogy nem engedélyezi egymásnak ellentmondó kijelentések egyidejű használatát és elkerüli tetszőleges kijelentések levezetését. Ugyanakkor, mivel a két kijelentés elkülönítése *ad hoc* módon, heurisztikusan motiválatlanul történik, az időleges p-parakonzisztencia kevésbé hatékony, mint a jól motivált permanens p-parakonzisztencia. Az, ahogy Ritchie a (13)-ban rekonstruált módon visszamenőlegesen újraértékeli Lakoff & Johnson plauzibilis érvelési folyamatának itt érintett p-kontextusát, az időleges p-parakonzisztenciának felel meg.

Negyedszer, a p-parakonzisztencia úgy is feloldható, hogy a plauzibilis érvelési folyamat a p-kontextust az ütköző kijelentések p-inkonzisztencia kiváltása nélküli összebékítésével értékeli újra. Ennek az eljárásnak az egyik eszköze például a kijelentések valamelyikében szereplő egy vagy több terminus jelentésének módosítása. Ezt történt Ritchie plauzibilis érvelési folyamatának a (27)-ben rekonstruált stádiumában, amikor a p-parakonzisztens p-kontextus prizmatikus és ciklikus visszamenőleges újraértékelése egy p-konzisztens p-kontextushoz vezetett.

A p-inkonzisztencia feloldásának e négy módja mellett az ötödik lehetőség az elmélet feladása. Ez az út a legkevésbé járható, hiszen a tudománytörténetből és a tudományelméletből jól tudjuk, hogy az elméletek feladása nem következik be pusztán ellentmondásosságuk miatt.

Végeredményben a jelen tanulmány kiinduló kérdésére a következő differenciált választ kapjuk:

- (V) (a) A fogalmi metaforák elméletében az ellentmondások fellépésének és feloldásának komplex folyamata figyelhető meg.
 (b) Ennek során a p-inkonzisztencia fellépése az elmélet továbbfejlesztését motiválja és ebben az értelemben az elmélet evolúciójában konstruktív szerepet játszik.
 (c) Lakoff & Johnson (1980) plauzibilis érvelési folyamatának itt tárgyalt p-kontextusában a p-inkonzisztencia időleges p-parakonzisztenciaként, vagy jól motivált p-parakonzisztenciaként, vagy p-konzisztenciaként volt prizmatikusan, ciklikusan és visszamenőlegesen újraértékelhető.

Noha a fogalmi metaforák elméletének erényeit és vitatható elemeit rendkívül gazdag szakirodalom elemzi, (V) három szempontból járul hozzá értékeléséhez: feltárja azt, ahogy a p-inkonzisztencia a plauzibilis érvelési folyamatban fellép; megkülönbözteti az erős p-inkonzisztenciát, a permanens p-parakonzisztenciát, az időleges p-parakonzisztenciát, valamint a p-konzisztenciát; végül rámutat az e p-kontextus-típusok között létrejövő átmenetekre. E meglátások magyarázatot adnak arra, hogy a fellépő ellentmondások ellenére a fogalmi metaforák elmélete – szemben a klasszikus logika sugallatával – megőrzi működőképességét és termékenységét.

Ugyanakkor az itt felsorolt szempontok számos olyan részletkérdésének tisztázáshoz, amelyekre nem térhettünk ki, további esettanulmányokra van szükség.

Irodalom

- Eubanks, P. (2000): *A war of words in the discourse of trade: The rhetorical constitution of metaphor*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Glucksberg, S. & Keysar, B. (1993): How metaphors work. In: Ortony, A. (ed.): *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 401–424.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865.020>
- Kertész, A. & Rákosi, Cs. (2012): *Data and evidence in linguistics. A plausible argumentation model*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511920752>
- Keysar, B. & Glucksberg, S. (1992): Metaphor and communication. *Poetics Today* 13, 633–658. <https://doi.org/10.2307/1773292>
- Kuhn, T. S. (1962): *The structure of scientific revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Turner, M. (1989): *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226470986.001.0001>
- Nickles, T. (2002): From Copernicus to Ptolemy. Inconsistency and method. In: Meheus, J. (ed.)(2002): *Inconsistency in science*. Dordrecht: Kluwer, 1–33.
https://doi.org/10.1007/978-94-017-0085-6_1
- Popper, K. R. (1997): *A tudományos kutatás logikája*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Priest, G., Tanaka, K. & Weber, Z. (2018): Paraconsistent logic. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/logic-paraconsistent/> (letöltés 2018. 04. 12.).
- Rescher, N. & Brandom, R. (1980): *The logic of inconsistency. A study in non-standard possible-world semantics and ontology*. Oxford: Blackwell.
- Ritchie, D. (2003): ARGUMENT IS WAR – Or is it a game of chess? Multiple meanings in the analysis of implicit metaphors. *Metaphor and Symbol* 18, 125–146.
https://doi.org/10.1207/S15327868MS1802_4
- Vervaeke, J. & Kennedy, J. M. (1996). Metaphor in language and thought: falsification and multiple meanings. *Metaphor and Symbolic Activity* 11, 273–284.
https://doi.org/10.1207/s15327868ms1104_3

Kertész András
 MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH)
 H-4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
 kertesz.andras@arts.unideb.hu

Rákosi Csilla
 MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH)
 H-4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
 rakosics@gmail.com